

Debat

Den kolde krig og dansk sikkerhedspolitik – nogle korrektioner til en anmeldelse

Af Poul Villaume

Når en meget lang og detaljelæst bog som undertegnedes *Allieret med forbedhold* bliver genstand for en så tilsyneladende grundig og vel overvejende positiv anmeldelse, som tilfældet er med Kay Lundgreen-Nielsens i *Historie* 1995, 2 («Dansk sikkerhedspolitik 1949-1961», s. 310-320), burde man vel som forfatter bare være tilfreds og lade det blive der ved.

Når jeg mod god sædvane alligevel tager til orde mod anmeldelsen, skyldes det ikke, at Kay Lundgreen-Nielsen især er uenig i og kritiserer den tolkning af den tidlige kolde krig, som jeg fremlægger i bogen, og især i dens kapitel 2. Det er selvsagt hans gode ret, og kritikken på dette punkt kunne i bedste fald danne udgangspunkt for en blandt danske samtidshistorikere tiltrængt debat om den (tidlige) kolde krig og dens historiografi – en debat, som hidtil har været bemærkelsesværdigt fraværende herhjemme.

Desværre er Kay Lundgreen-Nielsens anmeldelse næppe et velegnet afsæt herfor; dertil er dens gengivelser af mine tolkninger, som de præsenteres i bogen, ofte alt for upræcise (undertiden endda med en lidt mistænkeliggørende undertone) og på en række punkter i stik modstrid med, hvad jeg faktisk har skrevet. Derfor dette genmæle, som tager de vigtigste problemer op.

Kay Lundgreen-Nielsen angriber mit

kapitel 2 for at give en »noget firkantet oversigt over USAs udenrigspolitik efter 1945« – i øvrigt i modsætning til f.eks. John Lewis Gaddis' bøger, som Kay Lundgreen-Nielsen finder meget nuancerede; det sidste er jeg ikke uenig i, og min kritik i bogen af Gaddis går netop på, at han i de senere år tilsyneladende har forladt flere af sine tidligere (post-revisionistiske) positioner til fordel for en overraskende unuanceret ortodoksi. Nu er bogens kapitel 2 faktisk ikke, som Kay Lundgreen-Nielsen fejlagtigt skriver, en »gennemgang af USA og Den Kolde Krig«. Kapitlet hedder og handler om »Den kolde krig og NATO indtil 1961« og er en kortfattet, godt 30 siders analyse primært baseret på konklusionerne i et endnu ikke udkommet bogmanuskript med samme titel fra min hånd.¹ Men det er rigtigt, at USA naturligt nok spiller en vigtig rolle i min fremstilling. Den er imidlertid ikke præget af nogen »inderlig mistillid til amerikansk politik«, som Kay Lundgreen-Nielsen opfatter det, men er bl.a. et forsøg på at give et sammensat og (hvad ellers?) kritisk billede af den amerikanske – og den britiske og den sovjetiske – stormagtsledelses selvforståelse og af de amerikanske og vesteuropæiske motiver til at deltage i det atlantiske alliancesamarbejde fra slutningen af 1940'erne til begyndelsen af 1960'erne. Det grundlæggende udgangspunkt for

min analyse i kapitel 2 af stormagtskonfrontationen i den tidlige kolde krig er således dette: »Alle tre stormagters [USAs, Storbritanniens og Sovjetunionens] ledere var dybt påvirkede af de traumatiske erfaringer fra krigen mod aksemagterne, og alle var de fast besluttede på at forhindre gentagelser. De skridt, som de hver især tog for at sikre sig herimod, blev imidlertid af de øvrige i vidt omfang opfattet som vendt imod de to andres sikkerhedsinteresser« (*Allieret med forbehold*, s. 56).

Kay Lundgreen-Nielsens karakteristik af min fremstilling som nærmest en kopi af »revisionisternes venstrefløjstolkning fra 1960'erne og 1970'erne« svarer til den, som blev fremført fra oppositonside ved mit disputatsforsvar; jeg har bl.a. tilbagevist denne urimelighed i mit svar på oppositionsindlæggene i *Historisk tidsskrift*² og skal ikke gentage argumentationen her. Men jeg må protestere, når Kay Lundgreen-Nielsen antyder, at jeg undertiden misrepræsenterer Melvyn Lefflers vurderinger i dennes store og bredt anerkendte synteseværk om Truman-regeringen og den kolde krig, *A Preponderance of Power* (1992), og at jeg »konsekvent fortier« Lefflers fremhævelse af, at årsagen til den amerikanske ledelses manglende frygt for Sovjetunionens militære magt var Washingtons bevidsthed om Vestens enhed og materielle overvægt. Det er netop en hovedpointe i mit kapitel 2, at Truman-regeringens »Grand Design« i den kolde krig (og bestemt også Eisenhower/Dulles-regeringens) byggede på en fast – og velbegrundet – tillid til USAs overlegne globale styrke (se f.eks. *Allieret med forbehold*, s. 65, 74f., 85), og at Washington derfor bekymrede sig mindre om, hvorvidt vestlige (NATO-)skridt kunne virke unødigt provokerende og aggressive set fra Moskva. Ikke mindst af denne grund er Leffler så kritisk over for Truman-rege-

ringen, at hans overordnede konklusion – som Kay Lundgreen-Nielsen ikke nævner – er denne: USA bar lige så stor en del af ansvaret for den kolde krigs udbrud som Sovjetunionen.³

Kay Lundgreen-Nielsen hævder, at jeg helt forbigår Truman-regeringens ønske i sidste halvdel af 1940'erne om af budgetmæssige grunde ikke at gennemføre en stor militær oprustning, og at Washington generelt i denne første periode førte en tøvende og vaklende udenrigspolitisk kurs; dette forbigår jeg nu på ingen måde (se *Allieret med forbehold*, s. 58-68), men Kay Lundgreen-Nielsens pointe er her, at det var Sovjetunionens udfordrende skridt, primært i Østeuropa (og Korea), som fremkaldte den store amerikanske oprustning og den kolde krig(s skærpelse). Han mener derfor, at jeg gør mig skyldig i »en dyb misforståelse af Østeuropas rolle i stormagtskonflikten« ved at tolke Sovjetunionens brutale stramning af grebet om Østeuropa i 1947-48 som et svar på den vestlige politik (bl.a. Truman-doktrinen og proklamationen af Marshallplanen). I så fald føler jeg mig i rigtig godt selskab. Ikke blot samtidige amerikanske hovedaktører som George Marshall og George Kennan vurderede det – i fortrolighed – sådan; det er også en af Lefflers og mange andre koldkrigshistorikeres konklusioner, og den bekræftes vel at mærke slående af de hidtidige forskningsresultater på grundlag af nyåbnede sovjetiske arkiver i de allerseneeste år.⁴ På helt samme vis forholder det sig med min tolkning af den sovjetiske udenrigspolitik under Stalin som generelt forsigtig og defensivt orienteret. Også på dette punkt henviser jeg til min ovennævnte replik i *Historisk tidsskrift* for uddybning og dokumentation.⁵

Kay Lundgreen-Nielsen er også stærkt kritisk over for min fremstilling af USAs politik over for koloniverdenen. Ifølge Kay Lundgreen-Nielsen er

mit syn her, at USA efter 1945 var stærkt optaget af at sikre råvarer og markeder »for USAs økonomiske ekspansion«, og at USA under Truman og Eisenhower derfor i det oversøiske slet og ret »støttede reaktionens politik«, dvs. fortsat europæisk kolonialisme, og var imod bl.a. Indokinas uafhængighed; Kay Lundgreen-Nielsen kalder dette syn for en »stærk forsimpning af den amerikanske udenrigspolitik«. Jeg kan kun erklære mig helt enig i den sidste karakteristik – for naturligvis er min tolkning ikke så tåbelig, som den her gengives.

Det er ubestrideligt, at Washington i de første mange efterkrigsår var overordentlig optaget af råvare- og afsætningsmarkedsspørgsmålene – dog slet ikke primært til USAs eget forbrug, som Kay Lundgreen-Nielsen fejlagtigt refererer mig, men derimod med henblik på Vesteuropas og Japans industrielle genopbygning, som det mange steder fremgår af min fremstilling. Måske er det på grund af denne fejllæsning, at Kay Lundgreen-Nielsen åbenbart helt har overset en af mine hovedpointer i kapitel 2, nemlig at »Pax Americana« i allerhøjeste grad gavtede de vesteuropæiske allierede og Japan – og dermed naturligvis også Danmark – i form af hidtil uset materiel fremgang, økonomisk velfærdsudvikling og fravær af krig (*Allieret med forbehold*, f.eks. s. 64f., 71, 79f., 81, 83ff.; se også s. 307, 713, 736ff. og 743). Dette er altså ikke en betragtning, som først findes nævnt kortfattet på bogens næstsiste tekstsider (s. 865), sådan som Kay Lundgreen-Nielsen hævder; det er tværtimod en vigtig og integreret (halv)del af bogens overordnede fortolkningsramme.

Den anden halvdel af denne ramme er medaljens ellers ofte ignorerede, mørke bagside, nemlig den omstændighed, at »Pax Americana« samtidig *de facto* i høj grad medvirkede til at fastholde og forlænge dén økonomiske ver-

densorden og globale arbejdsdeling, som grundlagdes under den europæiske kolonialisme, og som i den undersøgte periode var ensbetydende med både blodige krige og forværrede socio-økonomiske kår i den fattige, koloniale del af verden (*Allieret med forbehold*, s. 81-85, 743). Stik i modstrid med Kay Lundgreen-Nielsens påstand fremhæver jeg adskillige steder i bogen både Truman-, Eisenhower- og Kennedy-regeringernes principielt anti-kolonialistiske standpunkt (*Allieret med forbehold*, s. 64f., 686f., 690, 701, 736f., samt billedtekst nr. 23); men samtidig påviser jeg, at USAs ledelse i disse år som oftest i de tilfælde, hvor valget stod mellem at støtte nationalistiske bevægelser og anti-kommunistisk autoritære kræfter i den tredje verden, foretrak de sidste (*Allieret med forbehold*, s. 69, 85f., 687, 709, 711f., 729f., 742).

Årsagen hertil var ikke mindst en overdimensioneret og unuanceret opfattelse i Washington af den sovjetisk-kommunistiske trussel i disse dele af verden. Melvyn Leffler, hvis vurderinger af USAs politik (i hvert fald over for Europa) Kay Lundgreen-Nielsen anser for »nuancerede og forsigtige«, kalder konkluderende Truman-regeringens politik på specielt dette område for »foolish« – hvilket Kay Lundgreen-Nielsen ikke nævner. Til gengæld fremhæver Kay Lundgreen-Nielsen en anden amerikansk historiker, H.W. Brands, hvis bog om USAs politik over for neutralismen i den tredje verden ifølge Kay Lundgreen-Nielsen ikke støtter min tolkning.⁶ Brands har imidlertid i *sit* nylige, meget roste syntesværk om USA og den kolde krig konkluderet helt på linie med mig om den amerikanske politik over for oversøiske regeringer: »Neutralists like India often found themselves treated as fellow-travelers, while some right-wing dictators were accorded Free World membership.«⁷

Yderligere to af Kay Lundgreen-Nielsens fejllæsninger om den amerikanske politik – her vedrørende mindre spørgsmål – skal kort nævnes.

For det første påstår Kay Lundgreen-Nielsen, at jeg »intet sted i bogen korrigerer« det refererede, kritiske danske (socialdemokratiske) syn på Eisenhowers og Dulles' voldsomme slagord om befrielse af Østeuropa osv. i 1952-53, dvs. korrigerer i forhold til den faktiske (mindre militante) amerikanske politik 1953-61. Det passer ikke; s. 726 gør jeg udtrykkeligt opmærksom på, at Washington trods den megen befrielses- og 'tilbagerulnings'-retorik over for Østeuropa havde besluttet *ikke* at gribe ind i tilfælde af en sovjetisk invasion i Ungarn. I øvrigt: Selv om Kay Lundgreen-Nielsen naturligvis har ret i, at de senere års forskningslitteratur om John Foster Dulles' udenrigspolitik har føjet interessante nuancer til det traditionelle billede af ham som en sort-hvid anti-kommunistisk fundamentalist (nogle har ligefrem kaldt ham for 'skabs-pragmatiker'), så ændrer det intet ved, at han i sin *offentlige* fremtræden, og når det kom til de *reelle* afgørelser i den kolde krigs store spørgsmål – især Tysklands-problemet, atomoprustningen og (nedrustnings)forhandlinger eller ej med Sovjetunionen – til sin død i 1959 forblev en ubøjelig stopklods på den vestlige side for substantielle skridt i retning af en afspænding af Øst-Vest-forholdet.⁸

For det andet hævder Kay Lundgreen-Nielsen, at jeg i afsnittet om den danske modstand mod USAs ønske om Franco-Spaniens optagelse i NATO både »beklager« og »harcellerer over« USAs militære og økonomiske samarbejde med Franco; jeg gør i min strengt faktuelle fremstilling ingen af delene (men jeg har nu svært ved at forstå Kay Lundgreen-Nielsens åbenbart meget positive vurdering af Eisenhower-rege-

ringens nære relationer med diktaturet i Madrid).

Til sidst to korte korrektioner vedrørende den danske NATO-politik. Efter – som nævnt fejlagtigt – at have stemplet min fremstilling af USAs koldkrigs politik som værende lig de gamle revisionistiske, venstreorienterede historikers konstaterer Kay Lundgreen-Nielsen med en vis triumf, at jeg i min analyse af USAs politik over for Danmark og Vesteuropa selv dokumenterer, at USA i en række væsentlige situationer netop ikke brugte sin overmagt til at presse eller diktere bestemte holdninger igennem hos sine allierede, men tolererede afvigende syn; jeg har åbenbart valgt den forkerte rammefortolkning, og i hvert fald passer den ikke på Danmark. Kay Lundgreen-Nielsen overser her fuldstændig, at det er et af de erklærede hovedformål med min analyse konkret at påvise og forklare det lille lands (Danmarks) magt i forhold til stormagten (»the power of the weak«). Begrebsmæssigt skelner jeg udtrykkeligt i min bog (s. 82) mellem dominans- og hegemonipolitik. Den sidstnævnte vedrører relationerne mellem de højtindustrialiserede centermagter indbyrdes, dvs. lande med et »strategisk interessefællesskab«, hvor der er tale om gensidige (om end asymmetriske) afhængighedsforhold mellem hegemonen (USA) og mindre lande som f.eks. Danmark, og hvor sidstnævnte derfor ofte har et betydeligt råderum. Konkret påviser jeg dette i Danmarks tilfælde, ikke mindst i relation til den danske sikkerhedspolitiske brug af »det grønlandske kort« over for USA (*Allieret med forbehold*, s. 278f., 350-357, 850ff.).

Endelig finder Kay Lundgreen-Nielsen det »pudsigt«, at jeg selv, om end »meget sent« i bogen (men åbenbart trods min påståede revisionistiske tendens), nævner Khrustjovs bemærkning i 1956 til H.C. Hansen om, at den sovjeti-

ske politik selv havde bidraget til den krigspsykose, hvorunder NATO var blevet dannet, og at Danmarks skridt ind i alliancen derfor var forståeligt. Hvad Kay Lundgreen-Nielsen ikke nævner her er, at jeg allerede i bogens indledningskapitel under redegørelsen for mine egne præmisser (s. 21) og i kapitel 2 (s. 59) giver udtryk for helt tilsvarende vurderinger (jf. også f.eks. s. 114-118).

Som det skulle være fremgået af ovenstående, kunne man af anmelderen have ønsket sig en mere tæt og præcis læsning af dele af min bog; men jeg fremhæver gerne, at der er grund til hilse den øjensynlige vilje til kritisk faglig debat om den tidlige kolde krig og Danmarks stilling heri velkommen. En debat på et reelt grundlag – og megen yderligere udforskning af hele emnefeltet – kan forhåbentlig begynde her.

1. Poul Villaume: *Cement of Fear. The Cold War and NATO Until 1961*; udkommer på Westview Press, Boulder, Colorado, i 1996.
2. Poul Villaume: »Replik: Om tankefængsler, interessefællesskaber og sikkerhedsdilemmaer«, *Historisk tidsskrift* bd. 95, 1995, s. 454-466.
3. Samtidig advarer Leffler imod at drive denne konklusion for vidt, eftersom ingen af parterne blot reagerede på den andens handlinger; den kolde krigs årsager var langt mere komplekse (*A Preponderance of Power*, s. 515). Disse betragtninger svarer helt til min egen overordnede konklusion i kapitel 2 (*Allieret med forbehold*, s. 80-86).
4. Se f.eks. Scott D. Parrish & Mikhail M. Narinsky: *New Evidence on the Soviet Rejection of the Marshall Plan, 1947: Two Reports*, Cold War International History Project (CWIHP). Working Paper No. 9, Washington, March 1994.
5. Da Kay Lundgreen-Nielsen specielt an-

fægter min fremstilling af Kremls tøvende rolle i forbindelse med Koreakrigens udbrud og mener, at Stalin fra begyndelsen af 1950 ikke mere var tøvende, blot denne præcisering: En afgørende pointe i Kathryn Weathersby's Sovjet-arkivbaserede undersøgelser, som Kay Lundgreen-Nielsen henviser til, er netop, at først efter at Kim Il Sung i januar 1950 havde »truet« en modvillig Stalin med alternativt at søge støtte hos rivalen Mao i Peking til den militære »befrielse af Sydkorea«, indvilligede Stalin i at lade Sovjetunionen bakke op om Kims angreb – og vel at mærke sandsynligvis først, da Stalin efter Dean Achesons offentligt proklamerede udelukkelse af Sydkorea fra USAs forsvarsperimeter, også i januar 1950, overvandt sin bekymring for, at USA ville gribe ind i tilfælde af et nordkoreansk angreb (K. Weathersby: *Soviet Aims in Korea and the Origins of the Korean War, 1945-1950: New Evidence from the Russian Archives*, CWIHP. Working Paper No. 8, Washington, November 1993; K. Weathersby: *To Attack, or Not to Attack? Stalin, Kim Il Sung, and the Prelude to War*, CWIHP. Bulletin No. 5, Washington, Spring 1995). Uanset hvad man mener om historikeren Bruce Cumings' udførlige argumentation for, at Stalin og Kim kan have gået i en form for udspekuleret fælde lagt ud af Dean Acheson (se min bog, s. 68), er der absolut intet i de hidtil åbnede sovjetiske og kinesiske kilder, som peger i retning af, at ordren (initiativet) til Nordkoreas invasion alligevel »kom fra Kreml«, sådan som Kay Lundgreen-Nielsen antyder.

6. H.W. Brands: *The Specter of Neutralism. The United States and the Emergence of the Third World 1947-1960*, New York 1989. Bogens titel lover mere, end den holder: Den indskrænker sig stort set til at behandle USAs politiske diplomati over for tre udvalgte stater, nemlig Indien, Egypten og Jugoslavien. Brands konkluderer, at USA i disse tilfælde førte en ganske fleksibel og pragmatisk politik mere styret af geopolitiske interesser end af ideologisk forblændelse. For en effektiv kritik af Brands' tese, for så vidt som denne generaliseres til hele USAs økonomiske, militære og ideologiske politik over

- for nationalismen i den tredje verden, se f.eks. Dennis Merrill: »America Encounters the Third World«, *Diplomatic History*, Vol. 16, no. 2, Spring 1992, s. 325-330.
7. H.W. Brands: *The Devil We Knew. Americans and the Cold War*, New York 1993, s. 219.
8. Se hertil f.eks. Richard H. Immerman (ed.): *John Foster Dulles and the Diplomacy of the Cold War*, Princeton 1990; Robert A. Divine: »John Foster Dulles: What You See Is What You Get«, *Diplomatic History*, Vol. 15, No. 2, Spring 1991, s. 277-285; Hermann-Josef Rupieper: *Der besetzte Verbündete. Die amerikanische Deutschlandspolitik 1949-1955*, Opladen 1991, især s. 360f. og 431ff.; Richard D. Challener: »The Moralizer as Pragmatist: John Foster Dulles as Cold War Strategist«, Gordon A. Craig & Francis L. Loewenheim (eds.): *The Diplomats 1939-1979*, Princeton 1994, s. 135-166.

Redaktionel bemærkning

Poul Villaumes indlæg har været forelagt Kay Lundgreen-Nielsen, der ikke føler sig foranlediget til at svare, men

»trygt overlader vurderingerne til læsernes skøn«.